

ทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับ
ความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙

Attitude and Understanding to the Principle of Buddhism on the
Buddhist Novice of Buddhist Novices in the Summer Youth
Ordnation Project Conducted,
Bangphlat District Office, B.E. 2559

พระมหามฆวรินทร์ ปุริสุตฺตโม Phramaha Maghavin Purisuttamo^๑
พระมหาสามารถ ฐานิสฺสโร Phramaha Samart Thanissar,
พระมหาสมศักดิ์ ธนปญฺโญ Phramaha Samsak Dhanapann,
พระมหานรินทร์ สุมโน Phramaha Narin Suman,
เฉลิม จันปฐมพงศ์ Chalerm Chunpathompong,
ชวลิต ผู้ภักดี Chawalit Pupakdee,
พนมนคร มีราคา Phanomnakorn Meeraka,
พิเชก เมืองหลวง Pipek Muengluang,
ฐนิตา หมายปทุม Thanida Maipatoom^๒
มนัสวี ศรีนนท์ Manatsawee Srinont^๓
เมธา หริมเทพาธิป Metha Harimatapathip^๔

^๑ ภาควิชาปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Department of Philosophy, Faculty of Religions and Philosophy, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

^๒ (ลำดับที่ ๒-๘) ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Department of Education, Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University, Thailand.

^๓ สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล Institute for Innovative learning, Mahidol University, Thailand.

^๔ สาขาปรัชญาและจริยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, Philosophy and Ethics, Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University, Thailand.

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๒) เพื่อศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ เครื่องมือการวิจัยคือแบบสอบถามที่เก็บจากสามเณรจำนวน ๑๗๙ รูป ส่วนสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลมี ๒ ประเภท

ผลการวิจัย พบว่า ๑. ผลการศึกษาวิเคราะห์ สามเณรมีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อแยกเป็นรายด้านพบว่า ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา อยู่ในระดับมาก ๒. ผลการเปรียบเทียบ พบว่า สามเณรที่มีอายุ วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร โดยรวมทั้ง ๓ ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๓. ปัญหาและข้อเสนอแนะเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ที่มีระดับความถี่สูงสุด คือ ปัญหาในเรื่องการทำสมาธิ ระดับความถี่ต่ำสุด คือ ปัญหาเรื่องการคิดถึงบ้าน

คำสำคัญ : ทัศนคติและความเข้าใจ, หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา, สามเณร

Abstract

The purposes of this research were: 1) to study personal factors of the Buddhist Novice of Buddhist Novices in the Summer Youth Ordination Project Conducted, Bangphlat District Office, B.E. 2559, 2) to study attitude and understanding to the principle of Buddhism on the Buddhist novice of Buddhist novices in the Summer Youth Ordination Project Conducted, Bangphlat District Office, B.E. 2559, and 3) to study the problems and suggestions about the Attitude and Understanding to the Principle of Buddhism on the Buddhist Novice of Buddhist Novices in the Summer Youth Ordination Project Conducted,

Bangphlat District Office, B.E. 2559. The instrument was a questionnaire. The data were collected from the 179 Buddhist Novices of Buddhist Novices in the Summer Youth Ordination Project Conducted. There were of two kinds of analytical statistics.

The results of the research were as follows: 1) the results of study analyzed to Novice attitude and understanding of the tenets of Buddhism on the novice were at a high level. It was made by separate aspect that was found that the precepts, the meditation and the wisdom were at a high level, 2) the comparison showed that a novice who is different by the qualification of the World Educational and religious got the attitude and understanding of the tenets of Buddhism on the novice as well at three different aspects were statistically significant at 0.05 levels, and 3) the problems and suggestions of attitudes and understanding of the tenets of Buddhism on the novice of novice ordination in the summer, Bangphlat District Office, Bangkok, B.E. 2559 showed the highest frequency which was of problems in meditation and the minimum frequency is the problem of homesickness.

Keywords: 1) Attitude and Understanding 2) the Principle of Buddhism 3) the Buddhist Novice

๑. บทนำ

บุคคลในพระพุทธศาสนาเรามักเรียกกันว่า พุทธบริษัท ๔ ซึ่งประกอบด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา โดยพุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตคือภิกษุและภิกษุณีนี้จัดว่าเป็นบุคคลเพศชายและเพศหญิง ที่เข้าสู่ร่มพระพุทธศาสนาในช่วงที่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป ส่วนอุบาสกและอุบาสิกาจัดว่าเป็นพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ที่ยอมรับนับถือพระรัตนตรัยคือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งและมีอายุมากพอสมควร ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่าการพัฒนาบุคคลในพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์นั้นมีหลักคำสอนที่เหมาะสมเป็นไปตามวัยเสมอ ยิ่งถ้าได้พิจารณา

ถึงการพัฒนาเยาวชนด้วยแล้ว การให้ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมพัฒนาย่อมมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันเลย สืบเนื่องจากว่าหากเยาวชนได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมแล้ว การเติบโตเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีและมีคุณค่าต่อสังคมประเทศชาติ และพระศาสนา ย่อมเป็นไปได้สูงดังจะเห็นได้จากการที่สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พิจารณาให้ความสำคัญกับการฝึกฝนอบรมพัฒนาเยาวชนของประเทศชาติให้มีคุณภาพโดยมีคุณธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา กล่าวคือในช่วงปิดภาคเรียน พ.ศ. ๒๕๕๙ นี้ ทางสำนักงานเขตบางพลัดกับวัดในพระพุทธศาสนา ๖ แห่ง ประกอบด้วยวัด

อาวธวิกลิตาราม วัดเทพนารี วัดฉัตรแก้ว จงกลนี วัดวิมุตยาราม วัดคฤหบดี และวัดอมรคีรี ได้เล็งเห็นความสำคัญของการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อเยาวชนและครอบครัวของเยาวชน ดังนั้น จึงได้จัดโครงการเพื่อนำเยาวชนเข้าศึกษาและปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยการให้เยาวชนเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรในโครงการดังกล่าวนี้

ในขณะที่เยาวชนเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรแล้ว การศึกษาและการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อการเป็นสามเณรที่ดีนั้นนับว่าเป็นวัตถุประสงค์ประการแรกของโครงการที่ทางสำนักเขตบางพลัดจัดขึ้น ฉะนั้น เมื่อเยาวชนได้เข้ามาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้ว การจัดการเรียนรู้เพื่อปรับทัศนคติและสร้างเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นสามเณรนั้นย่อมเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่ง อนึ่ง ในเรื่องความรู้สึกรักและรู้ความเข้าใจของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ นี้ ก็คือ ทัศนคติและรู้ความเข้าใจต่อหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ๑. ศีล ได้แก่ การฝึกหัดพัฒนาตนในเรื่องพฤติกรรมทางกาย และวาจา เช่น การไม่กล่าววาจาหยาบคาย หรือการไม่กล่าวโกหก เป็นต้น ๒. สมาธิ ได้แก่ การฝึกหัดพัฒนาตนในเรื่องพฤติกรรมทางใจ เช่น การมีจิตใจไม่โลภ หรือการมีจิตใจไม่อาฆาต เป็นต้น และ ๓. ปัญญา ได้แก่ การฝึกหัดพัฒนาตนให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง ไม่ผิดทำนองคลองธรรม เช่น การรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด หรือการรู้ว่าอะไรควร อะไรไม่ควร เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความประสงค์จะศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายปรับปรุงและพัฒนาโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ในปีต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๒. เพื่อศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ และ ๓. เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙

๓. สมมติฐานการวิจัย

๑. อายุของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่างกัน ทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรแตกต่างกัน ๒. วุฒิการศึกษาทางโลกของ

สามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่างกัน ทักษะคิดและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณร แตกต่างกัน ๓. วุฒิการศึกษาทางธรรมะของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่างกัน ทักษะคิดและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณร แตกต่างกัน ๔. การอยู่อาศัยของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่างกัน ทักษะคิดและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณร แตกต่างกัน

ความเป็นสามเณร แตกต่างกัน และ ๕. ประสบการณ์การบรรพชาของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่างกัน ทักษะคิดและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณร แตกต่างกัน

๔. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่มณิกาย ปาฎิกวรรค ประกอบด้วย ๑. ศีล ๒. สมาธิ และ ๓. ปัญญา มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables)	ตัวแปรตาม (Dependent Variables)
ปัจจัยส่วนบุคคล	ทักษะคิดและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณร
๑. อายุ ๒. วุฒิการศึกษาทางโลก ๓. วุฒิการศึกษาทางธรรมะ ๔. การอยู่อาศัย ๕. ประสบการณ์การบรรพชา	๑. ด้านศีล ๒. ด้านสมาธิ ๓. ด้านปัญญา

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย
ที่มา : ที.ปา. เล่มที่ ๑๑, ข้อที่ ๒๒๘, หน้า ๒๓๑.

๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑. ทำให้ทราบปัจจัยส่วนบุคคลของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๒. ทำให้ทราบทักษะคิดและความ

เข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ และ ๓. ทำให้ทราบปัญหาและ

ข้อเสนอแนะเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙

๖. ขอบเขตของการวิจัย

๑. **ขอบเขตด้านประชากร** ได้แก่ สามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๑๗๙ รูป ๒. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ได้แก่ หลักคำสอนเรื่องไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่มณีกาย ปาฎิการวรรค เล่มที่ ๑๑ ข้อที่ ๒๒๘ หน้าที่ ๒๓๑ ประกอบด้วย ๑. ศีล ๒. สมาธิ และ ๓. ปัญญา ๓. **ขอบเขตด้านพื้นที่** ได้แก่ วัดที่เข้าร่วมโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวน ๖ วัด ประกอบด้วยวัดอาวุธวิกสิตาราม วัดเทพนารี วัดฉัตรแก้วจกกลนี วัดวิมุตยาราม วัดคฤหบดี และวัดอมรคีรี และ ๔. **ขอบเขตด้านระยะเวลา** ได้แก่ ภายในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๙ ซึ่งเป็นไปตามกำหนดการจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร ของวัดทั้ง ๖ แห่ง

๗. คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑. **ปัจจัยส่วนบุคคล** หมายถึง ปัจจัยส่วนบุคคลของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้แก่ ๑. อายุ ๒. วุฒิการศึกษาทางโลก ๓. วุฒิการศึกษาทางธรรมะ ๔. การอยู่อาศัย และ ๕. ประสบการณ์

การบรรพชา ๒. สามเณร หมายถึง เยาวชนที่เข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๓. **โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน** หมายถึง โครงการการนำเยาวชนเข้ามาบรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา โดยจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในช่วงปิดภาคเรียน ชื่อว่า โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๔. **วัด** หมายถึง วัดพระพุทธศาสนาในเขตบางพลัด จังหวัดกรุงเทพมหานคร จำนวน ๖ วัด ประกอบด้วยวัดอาวุธวิกสิตาราม วัดเทพนารี วัดฉัตรแก้วจกกลนี วัดวิมุตยาราม วัดคฤหบดี และวัดอมรคีรี ที่เข้าร่วมโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ๕. **ทัศนคติและความเข้าใจ** หมายถึง ความรู้สึกและความรู้ความเข้าใจของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ต่อหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขา ซึ่งมีอยู่ ๓ ด้านด้วยกัน คือ ๑. ด้านศีล ๒. ด้านสมาธิ และ ๓. ด้านปัญญา ๖. **ปัญหาและข้อเสนอแนะ** หมายถึง ความคิดเห็นเกี่ยวกับอุปสรรคและข้อเสนอแนะที่สามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้เสนอไว้

๘. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๘.๑ สรุปผลการวิจัย

๘.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า สามเณรที่

ตอบแบบสอบถาม ส่วนใหญ่มีอายุ ๑๐-๑๒ ปี จำนวน ๑๐๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๙๘ รองลงมาอายุ ๑๓ ปีขึ้นไป จำนวน ๕๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๗๓ และอายุต่ำกว่า ๑๐ ปี จำนวน ๒๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๒๙ ส่วน วุฒิการศึกษาทางโลก พบว่า สามเณรที่ตอบแบบสอบถาม ส่วนมากมีวุฒิการศึกษาทางโลก ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ จำนวน ๑๑๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๕๗ รองลงมา มีวุฒิการศึกษาทางโลก สูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๔๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๒๖ และน้อยที่สุดมีวุฒิการศึกษาทางโลกต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๒๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๑๗ สำหรับวุฒิการศึกษาทางธรรม พบว่า สามเณรที่ตอบแบบสอบถามส่วนมาก มีวุฒิการศึกษาทางธรรมะในระดับธรรมศึกษาชั้นตรี จำนวน ๗๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๓๔ รองลงมา มีวุฒิการศึกษาทางธรรมะในระดับธรรมศึกษาชั้นโท จำนวน ๕๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๐๕ วุฒิการศึกษาทางธรรมะอื่นๆ จำนวน ๓๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๗๖ และวุฒิการศึกษาทางธรรมะในระดับธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน ๒๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๘๕ ส่วนการอาศัยอยู่กับใครพบว่า ส่วนมากอยู่อาศัยกับทั้งพ่อและแม่ จำนวน ๑๒๐ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๗.๐๔ รองลงมาอยู่อาศัยกับฝ่ายพ่อ หรือฝ่ายแม่ จำนวน ๓๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๐.๖๗ และน้อยที่สุดอยู่อาศัยกับญาติพี่น้องที่อุปการะ จำนวน ๒๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๒.๒๙ และ ประสพการณ์การบรรพชา พบว่าส่วนมากมีประสพการณ์การบรรพชาต่ำกว่า ๓ ปี จำนวน ๑๑๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๘๐ รองลงมา มีประสพการณ์การบรรพชา ๓-๕ ปี จำนวน ๕๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๐.๗๓ และน้อยที่สุดมี

ประสพการณ์การบรรพชา ๖ ปีขึ้นไป จำนวน ๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔.๔๗

๘.๑.๒ ผลการศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงาน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ พบว่า สามเณรมีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรโดยรวมทั้ง ๓ ด้าน อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๔.๒๗ และหากจำแนกในแต่ละด้าน พบว่า ๑) ด้านศีล อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๔.๑๗ ๒) ด้านสมาธิ อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๔.๒๙ ๓) ด้านปัญญา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ๔.๓๕

๘.๑.๓ ผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัย พบว่า สามเณรที่มีอายุ วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรโดยรวมทั้ง ๓ ด้าน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทางด้านอายุพบว่า สามเณรที่มีอายุต่ำกว่า ๑๐ ปี มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร น้อยกว่าสามเณรที่มีอายุ ๑๐-๑๒ ปี และสามเณรที่มีอายุ ๑๓ ปีขึ้นไป ทางด้านวุฒิการศึกษาทางโลก พบว่า สามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร น้อยกว่าสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ และสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปี

สามเณรที่มีอายุต่ำกว่า ๑๐ ปี มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร น้อยกว่าสามเณรที่มีอายุ ๑๐-๑๒ ปี และสามเณรที่มีอายุ ๑๓ ปี ขึ้นไป ส่วนทางด้านวุฒิการศึกษาทางโลกพบว่า สามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกต่ำกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร น้อยกว่าสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ และสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางโลกสูงกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ส่วนสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรม การอยู่อาศัย และประสบการณ์การบรรพชาต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรด้านปัญญา ไม่แตกต่างกัน

๘.๑.๔ ผลข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑) ปัญหาเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ เรียงลำดับดังนี้ ๑.๑) ปัญหาในเรื่องการทำสมาธิ ๑.๒) ปัญหาในเรื่องของการจะต้องตื่นเช้า ๑.๓) ปัญหาในเรื่องของภาษาบาลี ๒) ข้อเสนอแนะเรื่องทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ เรียงลำดับดังนี้ ๒.๑) เป็นกิจกรรมที่ดีมากๆ ๒.๒) อยากมาบวชอีกในทุกๆปี ๒.๓) จะได้เป็นคนดี

๘.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๘.๒.๑ ผลการศึกษาทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยรวมทั้ง ๓ ด้านอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนมีความรู้สึกพอใจในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยเหตุผล สามารถเข้าใจได้ง่าย เพราะสามเณรรุ่นใหม่ต้องการความมีเหตุผลในทุกๆ เรื่อง เมื่อเข้าใจเหตุผลแล้วก็อยากประเมินค่าหลักธรรมว่าสามารถสร้างคุณความดีและประโยชน์ได้มากสักเพียงใด และถ้าปฏิบัติตรงกันข้ามแล้วจะทำให้จิตเศร้าหมอง เกิดความขุ่นในจิตใจอย่างไร ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เลียนาร์ด เบอร์โควิทซ์ (Leonard Berkowitz) ที่ให้ความหมายว่า ทัศนคติ คือ ความรู้สึกพอใจ หรือไม่พอใจต่อสิ่งของหรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือง่ายกว่านั้น คือ การประเมินค่าความดี หรือความเลวของสิ่งของ หรือเรื่องราวอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ๑) ด้านศีล อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ มีความสนใจใคร่รู้ในการศึกษาหลักปฏิบัติพื้นฐานของศีลเพื่อฝึกฝนอบรมความประพฤติทางกาย วาจา คือ มีระเบียบวินัยอยู่ในศีล ๑๐ คำนึงถึงการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยดี คือ เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย เป็นพื้นฐานแห่งการอบรมจิตใจในอริยจิตตสิกขา ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนในพระสูตรตันตปิฎก ที่มกนิกาย ปาฏิภวรรค

เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๘๔ ที่ทรงตรัสว่า “ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระอริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ ประกอบด้วยศีล ที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ อันตันทาและทิฐิ ไม่ลูบคลำแล้ว เป็นไปเพื่อสมาธิ” และสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพุทธโฆษาจารย์ ที่อธิบายว่า “อริสัสสิกขาจึงมุ่งสอนบรรพชิตมีการสำรวมระวังจิตไม่ให้เกิดกิเลสและการทำชั่วออกมาทางกายและวาจา จัดเป็นบันไดขั้นแรกสำหรับการฝึกอบรมตนเองเพื่อกำจัดกิเลสอย่างเด็ดขาด ในที่สุด ในระดับต่ำ เราอาจสมานทานถือศีลต่าง ๆ เพื่อช่วยยับยั้งความคิดชั่วหรือกิเลสในใจอยู่เป็นประจำ แต่ในระดับสูง การที่บรรพชิตได้เจริญวิปัสสนากัมมัญฐานนั้นจะทำให้เกิดการถือศีลที่ครอบคลุมการสำรวมระวังทั้งทางกาย วาจา และใจ เพราะขณะเจริญวิปัสสนากัมมัญฐาน จะต้องมีการฝึกจิต ให้รู้เท่าทันอารมณ์หรือเหตุการณ์ที่จรณะเข้ามาในประสบการณ์ทางความคิดในขณะที่มีสติอยู่ ก็เท่ากับได้สำรวมระวังงดเว้นจากการทำกายทุจริต วาจาทุจริต และมโนทุจริตไปในตัวนั่นเอง อริสัสสิกขาในระดับสูงจึงหมายถึง “การงดเว้นของจิต” ที่เรียกว่า “วีรติ” หรือ “วีรติ” ซึ่งในทางอภิธรรมถือเป็นโสภณเจตสิก (เจตสิกที่เป็นกุศล) ประเภทหนึ่ง มีอยู่ ๓ อย่างคือ วีรติ สัมมาวาจา วีรติ สัมมาภังคะ และวีรติ สัมมาอาชีวะ ซึ่งก็คือองค์มรรค ๓ นั่นเอง วีรติเจตสิกทั้ง ๓ นี้เกิดพร้อมกันในโลกุตตรจิตทั้ง ๘ ดวง แต่ในกามาวจรกุศลจิตเกิดแยกกัน” ๒) ด้านสมาธิ อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ มีความตั้งใจ

ปฏิบัติเพื่อให้เกิดจิตอันยิ่ง คือ ทำให้จิตเกิดสมาธิ มีขันติ เมตตา กรุณา เป็นหลักธรรมขั้นสูง เมื่อเข้าถึงสมาธิก็จะมีทัศนคติและความเข้าใจในสมาธิได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในพระสูตรตันตปิฎก ที่ขนิณายปาฎิการวรรค เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๘๔ ที่กล่าวว่า อธิจิตตสิกขา แปลว่า สิกขาคือจิตอันยิ่ง และสอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่นิยามว่า อธิจิตตสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดสมาธิในระดับสูง (Training in Higher Mentality) เป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานสำหรับการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง มีคุณธรรม เช่น ขันติ เมตตา กรุณา สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เหมาะแก่การใช้ความคิดพิจารณา เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา และสอดคล้องกับแนวคิดของ รศ.ดร.วัชร งามจิตรเจริญ ที่กล่าวว่า อธิจิตตสิกขาเป็นการปฏิบัติสมาธิหรือการฝึกจิตให้มั่นคงไม่ฟุ้งซ่าน ทำให้จิตมีประสิทธิภาพในการทำงานโดยเฉพาะการใช้ปัญญาพิจารณาหาความจริง ๓) ด้านปัญญาอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสามเณรในโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ มีความเข้าใจถึงปัญญาในทางพุทธศาสนาว่ามีจุดมุ่งหมายเพื่อความพ้นทุกข์ แต่ก็สามารถทำให้ชีวิตในปัจจุบันมีคุณภาพที่ดีขึ้นเช่นกัน ความเข้าใจดังกล่าวนี้ถ้ากล่าวในระดับจินตมยปัญญา เป็นความสามารถในการคิด การแปลความ การตีความ และการขยายความ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สมบูรณ์ ชิตพงศ์ ให้ ความ หมายถึง “ความเข้าใจ (Understanding) เป็นความสามารถรู้ใน การสื่อความหมายระหว่างตนเองกับผู้อื่น ความ

เข้าใจ แยกได้เป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้ ๑) การแปลความ (Tarnation) เป็นความสามารถ ในการบอกความหมายตามนัย ของเรื่องราว หรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ๒) การตีความ (Interpretation) เป็นการสรุปความจากหลาย ๆ ความหมาย ตามนัยเรื่องราว หรือปรากฏการณ์นั้นว่า จากการที่หลาย ๆ ส่วนในเรื่องราว หรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นอย่างไร อย่างหนึ่งแสดงว่า เรื่องราว หรือปรากฏการณ์นั้นเป็นอย่างไร ๓) การขยายความ (Extrapolation) เป็นการคาดคะเน หรือพยากรณ์ไปสู่กลข้างหน้า (หรือถอยหลัง) โดยอาศัย ข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ และสอดคล้องกับแนวคิดของ สมชัย ศรีนอก ให้ความหมาย ความเข้าใจ (Understanding) หมายถึง ความสามารถในการอธิบาย เรื่องราว เข้าใจ ความรู้ ต่าง ๆ โดยการแปล ไม่จำเป็นนำไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความรู้อื่น ๆ แบ่งออกเป็น ความสามารถ ๓ ด้าน ตามลำดับชั้น ดังนี้ ๑) ด้านการแปลความ (Translation) ๒) ด้านการตีความหมาย (Interpretation) และ ๓) ด้าน การ สรุ ป ใจ ความ สำ คัญ (Extrapolation)

๘.๒.๒ ผลการทดสอบสมมติฐาน การวิจัย พบว่า สามเณรที่มีอายุ วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรมต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร โดยรวมทั้ง ๓ ด้าน แตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอายุ วุฒิการศึกษาทางโลก และวุฒิการศึกษาทางธรรมมีผลต่อทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรของสามเณรในโครงการบรรพชา

สามเณรภาคฤดูร้อน สำนักงานเขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๙ ในด้านอายุเป็น เรื่องของวุฒิภาวะ แต่วุฒิภาวะไม่ได้อยู่ที่อายุ เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การศึกษาอบรมตั้งแต่ ครอบครั้ว สถานที่เรียน สังคม ดังนั้นจึงมีผู้เสนอแนะเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของสามเณร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาแสนยากร สิริภทโท (เมธีไกรสรพงศ์) ที่อธิบายว่า “แนวทางการแก้ไขการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของสามเณรผู้เป็นเหล้ากอกแห่งสมณะในสังคมไทย ปัจจุบัน ๑) ด้านครอบครัว ควรให้ข้อมูลผลดี-ผลเสียในการบวชเรียนที่เป็นรูปธรรมมากกว่านี้ ใช้การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ส่วนสามเณรต้องดูแลให้ความอบอุ่น และส่งเสริมเรื่องการศึกษา ๒) ด้านเศรษฐกิจ ควรนำหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องการดำรงชีวิตมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย สามเณรควรมีหลักมัตตัญญูตาสำหรับการปฏิบัติตาม เพื่อการดำรงอยู่อย่างสมณะ ๓) ด้านสังคม ควรนำพุทธศาสนาไปแก้ปัญหาสังคม แม้แต่ตัวสามเณรยังต้องปรับปรุงความประพฤติให้อยู่ในสมณสาธูปที่ติงาม ๔) ด้านการจัดการศึกษาของรัฐ รัฐควรคำนึงถึงความเสมอภาค การเรียนการสอนศีลธรรม และการปฏิรูปคน ควรส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของสามเณรด้วย ๕) ด้านการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องปรับทั้งองค์กร บุคลากร ผู้สอน หลักสูตรที่ทันสมัย และการวัดผลที่เป็นสากล ต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดแก่ผู้เรียน โดยเฉพาะสามเณร และ ๖) ด้านพระธรรมวินัย สามเณรควรให้ความสำคัญกับการประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ได้ศึกษามา เมื่อทำผิดต้องยอมรับบทลงโทษเพื่อความดีงามและความผาสุกของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา” ส่วน

สามเณรที่มีการอยู่อาศัย และประสบการณ์การบรรพชาต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร โดยรวมทั้ง ๓ ด้าน ไม่แตกต่างกัน ๑) ด้านศีล พบว่า สามเณรที่มี อายุวุฒิการศึกษาทางธรรม และประสบการณ์การบรรพชาต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร ด้านศีล แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ อายุ วุฒิการศึกษาทางธรรม และประสบการณ์การบรรพชาที่มีผลต่อทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรด้านศีล การบรรพชามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อประพจน์ในพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรมและขาดจากการครองเรือน ปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น สามเณรที่มีการศึกษาทางธรรม และประสบการณ์การบรรพชาต่างกันจึงมีความเข้าใจในข้อวัตรปฏิบัติที่ต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดร.ธีระศักดิ์ บึงมูม ที่ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโดยอาศัยกระบวนการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน อำเภอหนอง จันทน์ ขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า ๑. การบรรพชามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อประพจน์ในพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรมและขาดจากการครองเรือน ปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ดำเนินการในระหว่างวันที่ ๒๓-๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ เพื่อให้เยาวชนกระทำความดีใช้เวลาว่างศึกษาพระพุทธศาสนา และผู้นำหลักทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน

การบรรพชาสามเณรและการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ใช้เวลาในการอบรม ๒๕ วัน สามเณรมีศีลต้องปฏิบัติ ๑๐ ข้อ การปฏิบัติศีลอันเสมือนธรรมานุญชีวิตพื้นฐานของมนุษย์เป็นข้อปฏิบัติ เป็นกฎเกณฑ์หลัก การปฏิบัติกิจวัตรประจำวันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ชีวิตของบรรพชิต ภาคทฤษฎีมีวิทยากรบรรยายหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ภาคปฏิบัติฝึกสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน ทั้งการปฏิบัติศีลและการทำสมาธิเป็นหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติศีลและสมาธิ ประกอบกับการเรียนรู้แล้ว เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบปัญหาที่เกิดขึ้นตามการเรียนรู้โดยพิจารณาจากหลักไตรสิกขา เป็นการพัฒนาค้นให้มีคุณภาพเป็นแกนในการพัฒนาสังคมต่อไป และ ๒. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชนมี ๓ ประการ คือ ๒) การอบรมสั่งสอน (๒) จิตสำนึก (๓) แบบอย่างหรือตัวอย่างที่ดี โครงการบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ใช้เวลาในการอบรม ๒๕ วัน และเป็นการสนับสนุนปัจจัยที่มีผลต่อเยาวชนมากที่สุด รองลงมาคือ ตัวอย่างที่ดี ในระหว่างการอบรมเยาวชนใกล้ชิดกับพระสงฆ์ พระวิทยากรและสามเณรพี่เลี้ยง ได้ศึกษา สังเกต ส่วนปัจจัยของจิตสำนึกมีผลไม่มากนักอาจจะเป็นด้วยเหตุของระยะเวลาน้อยไป ทำให้การพัฒนาจิตใจมีประสิทธิภาพน้อย แต่ผลที่ได้จากการบรรพชาสามเณร และอบรมเยาวชน ภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ทำให้เยาวชนมีพฤติกรรมเชิงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นดีขึ้นมากกว่าก่อนบรรพชาและอบรม ๒) ด้านสมาธิ พบว่า สามเณรที่มี อายุ และวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลัก

คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร ด้านสมาธิ แตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ อายุวุฒิการศึกษาทางโลก มีผลต่อทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรด้านสมาธิ เพราะประสบการณ์ทางโลกที่แตกต่างย่อมมีผลต่อเนื้อหาวิชาที่นำมาอบรม ความเหมาะสมนี้อาจต้องพิจารณาในบริบทอื่นๆ ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มนุญ พันนา ที่ทำวิจัยเรื่อง “การประเมินผลการดำเนินการโครงการบรรพชาเยาวชนภาคฤดูร้อน ปี ๒๕๕๐ ในจังหวัดอุบลราชธานี”

ผลการศึกษาวิจัย สรุปได้ดังนี้ ๑. ความเหมาะสมของการดำเนินการโครงการ ฯ ในด้านบริบทเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่พบค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุด ได้แก่ มีการสอบถามความต้องการของกลุ่มประชากรที่เกี่ยวข้องทุกส่วนก่อนนำโครงการมาดำเนินการในพื้นที่และโครงการบรรพชาเยาวชนมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการที่ชัดเจน ๒. ความเหมาะสมของการดำเนินการโครงการ ด้านปัจจัยนำเข้า ซึ่งพบมากที่สุด ได้แก่ สถานที่อบรม มีคนรั่มรินอากาศดี ที่ตั้งโครงการกว้างขวาง ไม่แออัด ไม่มีเสียงรบกวน, เนื้อหาวิชานำมาอบรมมีความเหมาะสมและประธานส่วนใหญ่ได้รับทราบข้อมูล และมีการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจโครงการฯ ได้อย่างถูกต้อง ๓. ความเหมาะสมของการดำเนินการโครงการฯ ด้านกระบวนการที่พบว่า มีระดับความเหมาะสมมากที่สุด ได้แก่ การบริหารงานโดยทีมงานของวิทยากรอบรม กระบวนการ/คณะวิทยากรอบรม มีการร่วมมือประชุมทำความเข้าใจและศึกษาข้อมูลปัญหาความต้องการของชุมชน และวิทยากรควรมี

ความรู้ – เข้าใจและมีประสบการณ์ในการอบรมเยาวชนมาก่อน ๔. ความเหมาะสมของการดำเนินการโครงการฯ ด้านผลลัพธ์ที่พบว่า มีระดับความเหมาะสมมากที่สุด ได้แก่ เยาวชนคิดว่า โครงการฯ มีคุณค่าประโยชน์ด้วยการพัฒนาคุณธรรม-จริยธรรมของเยาวชนเพิ่มขึ้น และเมื่อมีการดำเนินการโครงการฯ ในครั้งต่อไป เยาวชนบอกว่าจะเข้าร่วมบรรพชาเป็นสามเณรอีก โครงการจะดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี และเมื่อเยาวชนที่เข้าร่วมพิธีกรรมหรือศาสนพิธีสามารถนำไปใช้ได้ อย่างเหมาะสมไม่ก่อเขิน ๕. ความเหมาะสมของสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมของโครงการฯ พบว่า ข้อที่มีระดับความเหมาะสมมากที่สุด ได้แก่ อาคารสถานที่พักสำหรับบุคลากร อาคารสถานที่พักและฝึกอบรมสำหรับเยาวชนควรถวายภัตตาหารเพลและน้ำปานะช่วงเย็น ๖. ความเหมาะสมของเนื้อหา/หลักสูตรที่นำมาใช้อบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน พบว่า ทุกศูนย์ได้ทำเนื้อหาวิชารวมหกวิชามาใช้ในการฝึกอบรม ได้แก่ วิชา พุทธศาสนประวัติ วิชาธรรมจริยา วิชาศาสนพิธี มารยาทไทย/วัฒนธรรมไทย และ วิชาปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน สอบวิชาภาคปฏิบัติที่นำมาฝึกอบรมมากที่สุด ได้แก่ วิชาศาสนพิธี/พิธีกรรม ฝึกมารยาทไทย/วัฒนธรรมไทย ฝึกอบรมวิปัสสนา เติบจงกรม นั่งสมาธิแผ่เมตตาและพิธีทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น ซึ่งมีประโยชน์ต่อการส่งเสริมคุณธรรม-จริยธรรมแก่เยาวชน ๗. แหล่งที่มาของงบประมาณ พบว่า แหล่งบริจาคที่พบมากที่สุด ได้แก่ เงินสนับสนุนจาก อบต. จากมหาวิทยาลัย มจร. จากคนบริจาคทั่วไป และเงินที่เจ้าของโครงการหามาเอง ส่วนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ พบว่า อยู่ในระดับเพียงพอ

มากที่สุด ส่วนที่ไม่เพียงพอและพอดำเนินการได้ ๘. ผลการประเมินการดำเนินการโครงการฯ ด้านกระบวนการ พบว่า ทั้ง ๒๓ ศูนย์อบรม ได้เตรียมการประชาสัมพันธ์โครงการฯ ไว้ล่วงหน้า เตรียมความพร้อมด้านอาคารสถานที่ เตรียมอัฐฐบริวารบรรพชา ความพร้อมในการติดต่อประสานงาน เตรียมพร้อมด้านค่าใช้จ่าย ส่วนชั้นวางแผนในการดำเนินการ พบว่า ทุกศูนย์ได้มีการกำหนดเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ของโครงการฯ ไว้ชัดเจน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการมีการแบ่งงานกันทำเป็นฝ่ายต่าง ๆ ไว้ชัดเจน มีการเขียนกำหนดการปฏิทินอบรม/ตารางอบรมไว้ชัดเจน และมีการวางแผนแก้ไขปัญหาไว้ล่วงหน้า ส่วนเทคนิคและวิธีการอบรมเยาวชนที่วิทยากรนำมาใช้ที่พบมากที่สุดมี ๕ แบบ ได้แก่ แบบบรรยาย แบบอภิปรายกลุ่ม แบบแสดงบทบาทสมมติ แบบทัศนศึกษาแบบผสมผสาน และแบบเล่านิทานประกอบ ๙. ความเหมาะสมของเทคนิควิธีการอบรม การสื่อ- อุปกรณ์และส่งเสริมเพื่อความชัดเจนจิตใจของเยาวชน โดยภาพรวมที่พบมากที่สุดได้แก่ คู่มือการอบรม หลักสูตรการฝึกอบรมที่พบมากที่สุด ได้แก่ คู่มือการอบรม หลักสูตรการฝึกอบรมโทรทัศน์ และเอกสารประกอบการอบรม ส่วนที่ใช้มากรองลงมา ได้แก่ รูปภาพพุทธประวัติ คอมพิวเตอร์ วิทยุและภาพวาด ส่วนกิจกรรมเสริมเพื่อใช้ในการอบรมชัดเจนจิตใจเยาวชนที่พบมากที่สุด ได้แก่ กิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ กิจกรรมฝึกระเบียบวินัยกิจกรรมนั่งสมาธิแผ่เมตตา กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ และกิจกรรมทัศนศึกษานอกสถานที่กิจกรรมวันสำคัญ และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ๑๐. วิธีการวัดและประเมินผลการอบรมที่นำมาใช้มากที่สุด ได้แก่

วิธีวัดและประเมินด้วยข้อสอบปรนัยและอัตนัย วัดประเมินด้านพุทธิพิสัยและจิตพิสัย และวิธีวัดประเมินผลด้วยวิธีหลากหลาย ส่วนสามเณรที่มีวุฒิการศึกษาทางธรรม การอยู่อาศัย และประสบการณ์การบรรพชาต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณรด้านสมาธิ ไม่แตกต่างกัน

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประสบการณ์ทางธรรมในระดับสามเณรนั้นเกิดจากการประพัตินในพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดร.ธีระศักดิ์ บึงมูม ที่ทำงานวิจัยแล้วพบว่า ๒. การบรรพชาขึ้นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพื่อประพัตินในพรหมจรรย์ เว้นจากเมถุนธรรมและขาดจากการครองเรือนปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ดำเนินการในระหว่างวันที่ ๒๓ -๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ เพื่อให้เยาวชนกระทำความดีใช้เวลาว่างศึกษาพุทธศาสนา และผู้นำหลักทางพระพุทธศาสนาใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันการบรรพชาสามเณรและการอบรมเยาวชน ภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ใช้เวลาในการอบรม ๒๕ วัน สามเณรมีศีลต้องปฏิบัติ ๑๐ ข้อ การปฏิบัติ ศีลอันเสมือนธรรมานุชีวิตพื้นฐานของมนุษย์ เป็นข้อปฏิบัติเป็นกฎเกณฑ์หลัก การปฏิบัติกิจวัตรประจำวันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ชีวิตของบรรพชิตภาคฤดูร้อนมีวิทยากรบรรยายหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ภาคปฏิบัติฝึกสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน ทั้งการปฏิบัติศีลและการทำสมาธิเป็นหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักเบื้องต้นของพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติศีลและสมาธิ ประกอบกับการเรียนรู้แล้ว เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบปัญญาก็เกิดตามมาการเรียนรู้โดย

พิจารณาจากหลักไตรสิกขา เป็นการพัฒนาค้นหาให้มีคุณภาพเป็นแกนในการพัฒนาสังคมต่อไป และ ๒. ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชนมี ๓ ประการ คือ ๒) การอบรมสั่งสอน (๒) จิตสำนึก (๓) แบบอย่างหรือตัวอย่างที่ดี โครงการบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ใช้เวลาในการอบรม ๒๕ วัน และเป็นการสนับสนุนปัจจัยที่มีผลต่อเยาวชนมากที่สุด รองลงมาคือ ตัวอย่างที่ดี ในระหว่างการอบรมเยาวชนใกล้ชิดกับพระสงฆ์ พระวิทยากรและสามเณรพี่เลี้ยง ได้ศึกษา สังเกต ส่วนปัจจัยของจิตสำนึกมีผลไม่มากนักอาจจะเป็นด้วยเหตุของระยะเวลาน้อยไป ทำให้การพัฒนาจิตใจมีประสิทธิภาพน้อย แต่ผลที่ได้จากการบรรพชาสามเณร และอบรมเยาวชน ภาคฤดูร้อน ๒๕๕๗ ทำให้เยาวชนมีพฤติกรรมเชิงพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นดีขึ้นมากกว่าก่อนบรรพชาและอบรม ๓) ด้านปัญหาพบว่า สามเณรที่มี อายุ และวุฒิการศึกษาทางโลกต่างกัน มีทัศนคติและความเข้าใจต่อหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความเป็นสามเณร ด้านปัญหา แตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ อายุ และวุฒิการศึกษาทางโลกมีผลทางด้านสติปัญญา ความเข้าใจในเรื่องปัญหาในทางพระพุทธศาสนา ด้านการจัดการศึกษาของรัฐ ถ้าคำนึงถึงความเสมอภาค การเรียนการสอนศีลธรรม และการปฏิบัติตน ควรส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของสามเณรก็จะต้องไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาแสนยากร สิริภทโท (เมธีไกรสรพงศ์) ที่ทำงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาสามเณรผู้เป็นเหล่ากอแห่งสมณะใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า ๑. สามเณรคือเหล่ากอแห่งสมณะ เป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา บรรพชาด้วยไตรสรณคมน์ ถือสิกขาบท ๑๐ และกิจวัตรบางอย่าง มีอายุไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ พระพุทธองค์ทรงอนุญาตบวชราหุลเป็นสามเณรรูปแรก ทรงชี้แนะวัตถุประสงค์ กำหนดคุณสมบัติ วางระเบียบวิธีการบรรพชา และบัญญัติสิกขาบทสำหรับสามเณรการปกครองเป็นภาระหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์อาจารย์และพระภิกษุทั้งหลาย มีสามเณรอนุพุทธะตรัสรู้ตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พระพุทธศาสนาอื่นๆ อยู่อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งนับเป็นศาสนทายาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ๒. จากสภาพปัจจุบันยังมีชาวพุทธในเขตชนบทที่ยังคงส่งเสริมให้บุตรหลานบวชเรียนเป็นสามเณรแม้ไม่มากดังเช่นในอดีตเนื่องจากมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยจะดี ไม่สามารถที่จะส่งบุตรหลานของตนไปเรียนในสถานศึกษาของรัฐได้ จำเป็นต้องหันมาอาศัยบวชเรียนที่จะให้บุตรหลานของตนได้รับการศึกษาและเป็นการเลื่อนฐานะทางสังคมด้วยทางคณะสงฆ์ไทยได้มองเห็นถึงความสำคัญทางด้านการศึกษาจึงได้จัดระบบการศึกษาทั้งแผนกนักธรรม-บาลีและแผนกสามัญศึกษาโดยมีสำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการและจากสภาพปัญหาหลายๆด้านทำให้ต้องหันมาหาทางป้องกันและแก้ไขโดยเฉพาะปัญหาที่ทำให้จำนวนสามเณรลดจำนวนลง เช่น การจัดการศึกษาของรัฐ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นต้นแม้ว่าโดยสรุปแล้วการหาผู้ที่มาบวชนั้นยากขึ้นทุกทีก็ตาม เนื่องจากสามเณรมีความสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นแล้ว ทุกภาคส่วนต้องหันมาร่วมมือกัน เพื่อที่จะรับกับ

ปัญหาที่อาจกระทบไปถึงจำนวนพระภิกษุในอนาคตก็คด้วย และ ๓. แนวทางการแก้ไขการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาของสามเณรผู้เป็นเหล้ากอแห่งสมณะในสังคมไทยปัจจุบัน

๑) ด้านครอบครัว ควรให้ข้อมูลผลดี-ผลเสียในการบวชเรียนที่เป็นรูปธรรมมากกว่านี้ ใช้การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ส่วนสามเณรต้องดูแลให้ความอบอุ่น และส่งเสริมเรื่องการศึกษา

๒) ด้านเศรษฐกิจ ควรนำหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตมาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย สามเณรควรมีหลักมัตตัญญูตาสำหรับการปฏิบัติตาม เพื่อการดำรงอยู่อย่างสมณะ

๓) ด้านสังคม ควรนำพุทธศาสนาไปแก้ปัญหาสังคม แม้แต่ตัวสามเณรยังต้องปรับปรุงความประพฤติให้อยู่ในสมณสาธูปที่งดงาม

๔) ด้านการจัดการศึกษาของรัฐ รัฐควรคำนึงถึงความเสมอภาค การเรียนการสอนศีลธรรม และการปฏิรูปคน ควรส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาของสามเณรด้วย

๕) ด้านการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องปรับทั้งองค์กร บุคลากร ผู้สอน หลักสูตรที่ทันสมัย และการวัดผลที่เป็นสากล ต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดแก่ผู้เรียน โดยเฉพาะสามเณร และ

๖) ด้านพระธรรมวินัย สามเณรควรให้ความสำคัญกับการประพฤติปฏิบัติตามในสิ่งที่ได้ศึกษามา เมื่อทำผิดต้องยอมรับบทลงโทษเพื่อความดีงามและความผาสุกของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา

๘.๒.๓ ผลข้อเสนอแนะ ดังนี้ ๑)

ปัญหาจากการวิจัย พบว่าระดับความถี่สูงสุดคือ ปัญหาในเรื่องการทำสมาธิ จึงควรหาทางแก้ไขด้วยการหาวิธีการฝึกสมาธิจากกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างแรงจูงใจ ความตั้งใจให้สามเณรอยู่กับสิ่งนั้น กิจกรรมนั้นได้นานขึ้น หัดให้ทำอะไรทีละเรื่องอย่างตั้งใจ ไม่กังวลกับสิ่ง

รอบข้าง ตั้งใจทำงานที่ตนได้รับมอบหมายอย่างดีที่สุด การทำงานจะช่วยให้สามเณรเกิดการฝึกฝนสมาธิคือมีจิตจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้นานๆ ระดับความถี่ต่ำสุด คือ ปัญหาเรื่องการคิดถึงบ้าน จึงควรรักษาสิ่งเหล่านี้ไว้ โดยหาจุดแข็งหรือสาเหตุที่ทำให้สามเณรคิดถึงบ้านน้อยลง และเพิ่มกิจกรรมหรือแรงจูงใจที่ทำให้สามเณรมีความพึงพอใจที่จะอยู่ฝึกฝนปฏิบัติให้ครบเวลาที่กำหนดอย่างเป็นธรรมชาติและเต็มใจทำ

๒) ข้อเสนอแนะจากการวิจัย พบว่าระดับความถี่สูงสุด คือ เป็นกิจกรรมที่ตีตลกๆ จึงควรรักษากิจกรรมที่ดีนี้ไว้อย่างยาวนานและยั่งยืน มีการเพิ่มกิจกรรมที่เห็นว่ามีความทันสมัยหรือเหมาะสมกับยุคสมัยอยู่เสมอ ระดับความถี่ต่ำสุด คือ มีสมาธิมากขึ้น จึงควรส่งเสริมการทำสมาธิให้เดความยั่งยืนด้วยการให้สามเณรเห็นคุณค่าของสมาธิที่จะสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง ทั้งด้านการเรียน การทำงาน ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยความเพียรพยายามอดทน บากบั่น เข้มแข็ง จนบรรลุผลสำเร็จได้

๘.๓ ข้อเสนอแนะ

๘.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ได้แก่ ควรมีการจัดอบรมโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนอย่างเป็นระบบ คือ มีการทำแผนการดำเนินงาน (Action Plan) มีเป้าหมาย มีแนวทางที่ชัดเจนในการกำหนดขอบเขตของการดำเนินงานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกลยุทธ์

๘.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ได้แก่ ๑. ควรศึกษาวิจัยประเมินผลการดำเนินการโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ๒. ควรมีการวิจัยประเมินผลลัพธ์ของ

โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนในด้านที่ ชุมชน สังคมและประเทศชาติ
มีคุณค่าประโยชน์ต่อครอบครัว ผู้ปกครอง

บรรณานุกรม

- มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. พระไตรปิฎก และอรรถกถาแปล ฉบับครบรอบ ๒๐๐ ปีแห่งราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๕.
- พระพุทธโฆษาจารย์. อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี. แปลโดย พระคันธสาราภังค์. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกพระเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมราชานุวัตร กมลโกวิท, ๒๕๔๖.
- วัชร งามจิตรเจริญ, รศ.ดร. พุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.
- สมชัย ศรีนอก. นวัตกรรมทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สมบูรณ์ ชิตพงศ์. ชุดวิชาสถิติวิจัย และการประเมินผลการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ธีระศักดิ์ บึงมูม, ดร. “การพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโดยอาศัยกระบวนการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชนอำเภอหนองน้ำพองจังหวัดขอนแก่น”. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตขอนแก่น, ๒๕๕๘.
- พระมหาแสนยากร สิริภทโท (เมธีไกรสรพงศ์). “การศึกษาสามเณรผู้เป็นเหล่ากอแห่งสมณะในพระพุทธานุเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- มนูญ พันนา. “การประเมินผลการดำเนินการโครงการบรรพชาเยาวชนภาคฤดูร้อนปี๒๕๕๐ในจังหวัดอุบลราชธานี”. รายงานวิจัย. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยเขตขอนแก่น, ๒๕๕๐.
- Berkowitz Leonard. *Social Psychology*. Illinois : Scott Foresma, 1972.

